

Віталій ТЕЛЬВАК

ГРУШЕВСЬКІАНА ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА (ДО 1939 РОКУ)

Проблема взаємин Михайла Грушевського та представників Львівської школи надзвичайно міфологізована в українській історіографії. Дослідники нерідко невиправдано виопуклюють конфлікти, які супроводжували спілкування видатного вченого з його львівськими учнями. При цьому вказують на численні ідейно-політичні, історіософські й світоглядні розбіжності між ними. Найголовніша причина такого стереотипного погляду – перенесення особистісного й ідеологічного конфлікту Михайла Грушевського із Степаном Томашівським на весь загал його учнів. Не заперечуючи наявності комунікативних складнощів у процесі становлення та функціонування Львівської історичної школи (врешті, так чи так притаманних усім неформальним науковим колективам), все ж відзначимо, що звернення до проблеми особистісних контактів Михайла Грушевського з його найбільш помітними учнями, як-от Мирон Кордуба, Іван Джиджора чи Василь Герасимчук, дає змогу говорити про високий рівень особистісної толерантності, взаємоповаги і довіри в координатах “вчитель–учень”. Чи не найяскравіше підтвердження цієї тези – взаємини Михайла Грушевського з представником середнього покоління його учнів Іваном Крип'якевичем. Досі їх аналізували переважно в епістолярному розрізі¹, що відволікало від інших вимірів спілкування вчителя та учня. Натомість, на переконання багатьох грушевськознавців, І. Крип'якевич був одним із найбільш проникливих інтерпретаторів творчої спадщини свого вчителя. Звернення до зазначеної у назві статті проблеми дозволяє поряд із поглибленням наших знань про рецепцію творчості М. Грушевського в середовищі його сучасників, також заініціювати студії над спадщиною Крип'якевича-історіографа – питання, що досі не було поставлене як комплексне². Аналізуючи грушевськіану І. Крип'якевича, ми свідомо обмежилися періодом до початку Другої світової війни, адже в повоєнний час учений був змушений дистанціюватися від наукової спадщини М. Грушевського, нерідко послуговуючись радянськими штампами в оцінці його діяльності.

¹ *Крип'якевич Р.* Михайло Грушевський та Іван Крип'якевич (За матеріалами неопублікованого листування й мемуарів) / Р. Крип'якевич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / [відп. ред. Я. Ісаєвич, упоряд. Ф. Стеблій]. – С. 333–372.

² Див. наприклад: *Ковальський М.* Лекційний курс Івана Крип'якевича з української історіографії / М. Ковальський // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 842–862.

Як ми вже відзначили, І. Крип'якевич належав до середнього покоління представників школи М. Грушевського, тож становлення його взаємини з учителем відбувалося відповідно до певної сформованої традиції. Відвідуючи в університеті лекції М. Грушевського, молодий І. Крип'якевич обрав у нього наукову спеціалізацію. Як і решту учнів, голова Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) спочатку залучив І. Крип'якевича до внесення правок коректора та укладання покажчиків до “Історії України-Руси”. Ця робота, як бачимо з листів М. Грушевського³, була оплачуваною, а відтак – доброю матеріальною допомогою для небагатих українських студентів. Цікаво, що, переглядаючи коректи “Історії України-Руси”, дослідник-початківець наважувався радити вчителю з приводу залучення тієї чи тієї літератури, котра не потрапила в поле зору автора⁴. Згодом історика-початківця залучено до рецензійного відділу “Записок НТШ” та роботи Історично-філософської секції товариства. “Ми його [М. Грушевського] дуже любили і шанували”, – підсумовує І. Крип'якевич студентський нарис свого життя⁵.

Про тогочасне ставлення молодого людини до історіографічних концепцій наставника свідчить його розлогий реферативний огляд російськомовних “Нарисів історії українського народу”, представлений як доповідь на науковому семінарі Людвіка Фінкля. В об'ємному конспекті І. Крип'якевича, який зберігся в його архіві, систематизовано провідні історіографічні тези перших розділів “Нарисів”, що стосуються польсько-українських відносин доби Середньовіччя. У підсумку дослідник-початківець ствердив: “Поява цієї книги є дуже важливою для руської історіографії, бо дотепер власне не було правдиво опрацьованої історії”⁶.

Перші рецензії І. Крип'якевича на праці вчителя були опубліковані на сторінках “Молодої України” – органу Українського студентського союзу і мали передусім популяризаторські завдання. З огляду на це, презентуючи студентській аудиторії сьомий том “Історії України-Руси”, оглядач найбільше уваги приділив ознайомленню читача зі змістом книги, наголошуючи, що “се перша справді повна і наукова історія козаччини й повинна знайти своє місце в кожній бібліотеці, передовсім в академічних товариствах і кружках молодіжи”⁷. Вказуючи на суспільну зацікавленість подіями козацького минулого, рецензент акцентував на громадському резонансі нового тому “Історії України-Руси”, відзначивши, що “книга вже пішла між людей, читається і дискутується горячо”⁸.

³ Крип'якевич Р. Михайло Грушевський та Іван Крип'якевич... – Вип. 8. – С. 340.

⁴ Горинь В. Листи Івана Крип'якевича до Михайла Грушевського / В. Горинь // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 375.

⁵ Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія) / І. Крип'якевич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 99.

⁶ Його ж. Рецензія на “Очерк” М. Грушевського читана в семінарі Л. Фінкля, 1905 / І. Крип'якевич // Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 314 (І. П. Крип'якевич). – П. 165/4. – Арк. 49.

⁷ К. [Крип'якевич І.]: Михайло Грушевський. Історія України-Руси. – Київ; Львів, 1909. – Т. 7: Козацькі часи до р. 1625 // Молода Україна. – 1910. – Ч. 1. – С. 38.

⁸ Там само.

Не оминув критичною увагою І. Крип'якевич і появу науково-популярної праці вчителя “Про батька козацького Богдана Хмельницького”. Відзначивши непере-сичний таланти популяризатора М. Грушевського, оглядач зосередився на провідній рисі його стилю – ніколи не поступатися правдивістю в описі історичних подій заради виховного ефекту. Цій меті, стверджує рецензент, служить також організація візуального ряду книги, в якій розміщено лише автентичні малюнки, що правдиво відтворюють колорит описуваної епохи. У результаті, твердить І. Крип'якевич, “тема оброблена тут не менш майстерно”, ніж у великій “Історії” М. Грушевського, що повинно забезпечити їй “дуже великий круг читачів”⁹.

Після закінчення університету розпочалася педагогічна кар'єра І. Крип'якевича. Викладаючи курс історії в українських гімназіях краю, молодий учений багато уваги приділив методичним аспектам фаху, передовсім – забезпеченню необхідною літературою головних тем курсу історії. У “Покажчику для самоосвіти”, який він склав, учитель-початківець дає поради українській педагогічній спільноті щодо підготовки уроків літератури. При цьому найчастіше згадує праці М. Грушевського, рекомендуючи їх учителям та учням як модерне й авторитетне слово української науки¹⁰.

Погляди І. Крип'якевича на науково-організаційну та педагогічну діяльність М. Грушевського львівського періоду відобразилися також на сторінках його мемуарів. Із висоти життєвого досвіду вчений згадував, що лекції вчителя “були мало-інтересні”, натомість “дуже цінний був його семінар”¹¹. Як і решта представників Львівської історичної школи, І. Крип'якевич підносив демократизм особистості М. Грушевського, який не тільки виявлявся у товариському стилі спілкування, але й у тому, що видатний дослідник “не накидав нам якоїсь одної доктрини, а навпаки, вироблював критичний змісл до явищ і скептицизм до плитких теорій”¹². Щоправда, на переконання І. Крип'якевича, слабкістю наукового семінару його вчителя була саме відсутність глибших методологічних рефлексій, що змушувало молодих дослідників працювати “як сам собі порадив”.

Незважаючи на пізніший світоглядний конфлікт, І. Крип'якевич доволі високо оцінив науково-організаційну працю М. Грушевського, вважаючи його “незвичайно витривалим науковим працівником”, який “і в нас, молодих, умів відхнути замилування до дослідчої праці”¹³. Попри визнання певного авторитаризму у стилі керування М. Грушевським НТШ, І. Крип'якевич відверто став на його бік у відомому конфлікті в товаристві у 1913 р., відзначаючи, що опоненти тогочасного голови не дотягували до нього в широті осмислення перспектив і завдань українського руху. На переконання І. Крип'якевича, “Грушевський був творцем Товариства – він надав йому науковий характер, притягнув до нього цілий ряд нових людей, пильнував, щоб роботи стояли на науковому рівні, сам

⁹ К. [Крип'якевич І.]: Михайло Грушевський. Про батька козацького Богдана Хмельницького... // Молода Україна. – 1910. – Ч. 1. – С. 38–39.

¹⁰ Його ж. Покажчик для самоосвіти. II. Історія України // Молода Україна. – 1910. – Ч. 3. – С. 97–105.

¹¹ Його ж. Спогади (Автобіографія). – С. 89.

¹² Там само. – С. 91.

¹³ Там само. – С. 98.

зредагував більшість видань, виховав молоде покоління науковців, не дав культурі західних земель загрузнути у провінціалізмі, як ніхто інший до того, він проводив єднання наукових сил України, оборонив українську науку від нападок польських і російських реакціонерів, утримував живий зв'язок з російськими прогресивними ученими, з його ініціативи зібрано велику бібліотеку НТШ і музею, він підняв НТШ до становища академії наук – заслуги його були величезні¹⁴. Втім, попри підтримку І. Крип'якевича М. Грушевського в конфлікті 1913 р., останній не вважав молодшого колегу своїм беззастережним прихильником і фактично перервав із ним відносини аж до другої половини 20-х років.

У міжвоєнний час, подібно до решти галицьких учнів М. Грушевського, І. Крип'якевич перебував під сильним впливом державницької ідеології. Наслідком цього було, якщо не гостро критичне (як це бачимо в інших представників львівської школи – С. Томашівського й І. Кревецького), то, принаймні, доволі скептичне ставлення до історичного світогляду вчителя. Незважаючи на це, галицький історик, очоливши “Записки НТШ”, звернувся до вчителя із пропозицією про співпрацю. Втім, саме в той час М. Грушевський, як він пише в листі до К. Студинського, був обурений відновленням без його згоди “Літературно-наукового вісника” і, побачивши серед працівників журналу ім'я І. Крип'якевича, проігнорував пропозицію¹⁵.

Тогочасне критичне ставлення галицького історика до історіографічних ідей учителя яскраво виявилось в його кореспонденції до інших вихованців автора “Історії України-Руси”. Так, у листах до С. Томашівського І. Крип'якевич відверто пише: “Нема такої великої різниці між нами, як Ви думаєте! Не такі Ви самітні у Ваших поглядах! Ми всі, молодші, пережили також нашу катастрофу, вдумувалися в її причини і глядімо на нашу історію інакше, як дивилися 1913 і навіть 1918 р. Не відразу і не у всім можна перевести зміну: багато питань треба ще пережити і перебороти в собі, приходять вагання і неконсеквенції, але взагалі ми ідемо до основної ревізії. До таких гріхів, які треба покутувати, належить, між іншим, том в «честь» М. Грушевського, ухвалений виділом ще 1919 р. (як не помиляюся), що загатив дальші томи. Це вже минувшина, спадщина попереднього часу”¹⁶. Про неவிпадковість такого настрою І. Крип'якевича в той час свідчить і його лист до іншого представника львівської школи І. Кревецького: “Я, між іншим, дуже критично відношуся до всієї діяльності Запоріжжя. Треба її раз вже осудити як шкідливу українській державності”¹⁷. Ми спеціально подали довші цитати, щоб показати, як учні М. Грушевського перейнялися поширеним на початку 20-х років критицизмом у ставленні до особи й ідей учителя та загалом старшого покоління

¹⁴ К. [Крип'якевич І.]: Спогади (Автобіографія). – С. 108.

¹⁵ Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.). – Львів; Нью-Йорк: В-во М. П. Коць, 1998. – С. 72.

¹⁶ Бортняк Н. З листування І. Крип'якевича та С. Томашівського (червень 1922 – червень 1930 рр.) / Н. Бортняк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 400.

¹⁷ Стеблій Ф. З листування Івана Крип'якевича та Івана Кревецького / Ф. Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 387–388.

українських діячів, закидаючи їм поразку державницьких змагань і намагаючись водночас відрефлектувати джерела свого історіографічного світогляду¹⁸.

Тогочасне критичне ставлення І. Крип'якевича до особи вчителя, висловлене здебільшого приватно, урівноважувалося більш виваженими оцінками наукового доробку М. Грушевського на сторінках тогочасної періодики. Так, після появи у Відні останньої частини восьмого тому "Історії України-Руси" І. Крип'якевич був одним із небагатьох, хто відгукнувся на цю подію критичним оглядом. Маючи власний солідний козакознавчий доробок, учений на сторінках "Літературно-наукового вісника" зі знанням справи проаналізував головні історіографічні ідеї нової книги. Насамперед, як і сам автор, І. Крип'якевич яскравими барвами змалював "справді трагічну долю" останньої частини восьмого тому в часи війни та революції. Далі рецензент коротко висвітлив зміст книги, вказавши, що нового, порівняно з попередньою історіографічною традицією, привніс автор у розробку складної та цікавої проблеми кульмінаційних подій Хмельниччини. Відзначивши деяку фрагментарність авторської реконструкції, спричиненої складнощами наукової праці на еміграції, І. Крип'якевич побажав вчителю, щоб той "знайшов енергію і відповідні життєві обставини" закінчити працю над українською революцією середини XVII ст. Екстраполюючи історичні події на сучасний йому стан українства, рецензент наприкінці огляду підсумував, що "цей фрагмент історії нашої давньої держави дає цінний матеріал до роздумувань для тих, що цікавляться і минувиною і сучасним"¹⁹.

Після повернення М. Грушевського на Наддніпрянщину в 1924 р. починається нова сторінка його взаємин із львівськими учнями. На той час вже минула гострота образи за конфлікт 1913 р., вщухли також емоційні дискусії на шпальтах галицької періодики щодо помилок політики Центральної Ради та її керманіча. І від другої половини 20-х років західноукраїнські колеги починають займати все помітніше місце в науково-організаційних планах новообраного академіка. Вперше питання про залучення галицьких істориків до роботи в історичних комісіях Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) виникло вже у грудні 1925 р. На засіданні Археографічної комісії ВУАН М. Грушевський інформував, що він підготував листа до НТШ із пропозицією взяти участь у виданні запланованого наукового збірника, присвяченого Західній Україні. Також М. Грушевський звертався до львівських колег із проханням "відновити й поповнити історичний матеріал XVII віку копіями та ексцерптами, із збірок львівських, краківських і варшавських". Окрім того, галицьких учених просили підібрати комплект закордонних видань для поповнення бібліотеки Академії наук²⁰.

¹⁸ Детальніше див.: *Тельвак В.* Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття): монографія / В. Тельвак. – Київ; Дрогобич: "Вимір", 2008. – С. 202–246.

¹⁹ *Крип'якевич І.*: М. Грушевський. Історія України-Руси. – 2-ге вид., повт. – Київ; Відень, 1922. – Т. 8. – Част. 3 // ЛНВ. – 1922. – Т. 76. – С. 81.

²⁰ Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУ). – Ф. X. – № 10705-10807 Протоколи засідань Археографічної комісії ВУАН (4 квітня 1919 – 28 грудня 1931). – Арк. 71–71 зв.

Намагаючись залучити своїх галицьких учнів до роботи в історичних установах ВУАН, М. Грушевський пропонував до затвердження їхні кандидатури на дійсних членів Історичної секції. Одним із перших такої честі був удостоєний І. Крип'якевич. Відзначимо, що, крім очевидного наукового відзначення, для небагатих західноукраїнських учених робота в київській академії була також можливістю отримати додатковий заробіток, про що свідчать численні клопотання М. Грушевського на адресу академічних керівництв про своєчасну оплату їхньої праці²¹. Поряд із цим, з огляду на реалії наукової роботи в підрадянській Україні, коли було накладено негласне табу на закордонні відрядження, участь галицьких учених в історичних комісіях ВУАН була єдиною можливістю отримати історіографічний і документальний матеріал із західноєвропейських колекцій. Так, до нас дійшли численні листи секретарів комісії до І. Крип'якевича з проханнями надіслати літературу, копії документів, з'ясувати наявність тих чи тих джерел тощо²².

Важливо, що особиста співпраця галицьких учених з Історичною секцією ВУАН згодом переросла в повноцінні інституційні контакти між Львовом та Києвом. У зверненні до львівських колег М. Грушевський зазначав: “Загальне поліпшення матеріальних умов, а з тим – і наших наукових засобів, дозволяє нам звернутись до Вас з проською і закликом взяти участь і допомогти нам в нашій науковій роботі – тому, що тепер ми маємо змогу оплачувати таку поміч”²³. Про тісні інституційні стосунки між галицькою та наддніпрянською науковими установами свідчить також той факт, що коли І. Крип'якевич був у Києві на археографічній нараді в 1929 р., то він доповідав київським колегам про стан діяльності Археографічної комісії НТШ²⁴. Відзначимо, що М. Грушевський був надзвичайно задоволений співпрацею з львівськими учнями. Оцінюючи їх допомогу в 1926 р., він наголошував, що “завдяки досвідченості і енергії ... праця йде дуже успішно й швидко”²⁵.

На початку 1930-х років І. Крип'якевич був чи не найбільш близьким до М. Грушевського серед його галицьких учнів. Про це свідчить їхнє листування і ті важливі проблеми, що в ньому піднімалися. Так, саме І. Крип'якевичу вчитель

²¹ Див. наприклад: ІР НБУ. – Ф. Х. – № 7740-7778. Записки Археографічної комісії ВУАН в справі організації сітки архівосховищ на Україні і, зокрема, в Києві та про майбутню долю Литовської метрики і заяви про надання відряджень, про оплату праці, протоколи засідань та ін. 7 січня – 23 грудня 1926 р. – Арк. 37, 40 та ін.

²² Крип'якевич Р. Михайло Грушевський та Іван Крип'якевич... – Вип. 8. – С. 364–366.

²³ ІР НБУ. – Ф. Х. – № 9426-9434. Листування Археографічної комісії з історичною секцією та археографічною комісією Наукового товариства ім. Шевченка про копіювання та збір матеріалів з історії Західної України; повідомлення різних осіб про наявність у них готових праць, що можуть бути вміщені в Археографічний збірник. 8–29 грудня 1925 року. – Арк. 1.

²⁴ ІР НБУ. – Ф. Х. – № 10705-10807. Протоколи засідань Археографічної комісії ВУАН (4 квітня 1919 – 28 грудня 1931). – Арк. 119 зв. Див. також: Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія). – С. 121.

²⁵ [Грушевський М.] Діяльність Історичної Секції Української Академії Наук та зв'язаних з нею історичних установ в році 1926 // Записки Історично-Філологічного Відділу. – Київ, 1928. – Кн. 17 (1928). – С. XXXI.

довірив своє гостро критичне бачення ситуації довкола реорганізації владою історичних установ ВУАН, що мала на меті фактичне усунення його від керівництва. Це яскраво відобразилося в листі вченого до І. Крип'якевича: “Та «інтенсивна праця», котру Ви згадали в В[ашому] листі, переходить у минуле. Науково-дослідча кафедра наша знята з бюджету і з 15.IX перестане існувати. Археограф[ічна] комісія і Комісія Зах[ідної] України відійшли від моєї комісії: їх прив'язано до президії відділу, головою рахуюсь я ще, але думаю зріктися – поки що голівства Археограф[ічної] комісії”²⁶. Про тогочасну близькість учня та вчителя свідчить також той факт, що саме через І. Крип'якевича київський академік неодноразово передавав свої повноваження для голосування на загальних зборах НТШ²⁷.

Як бачимо з листування вчителя та учня, наприкінці 20-х років І. Крип'якевич мав намір написати рецензію на першу частину дев'ятого тому “Історії України-Руси”. Втім, на сьогодні її не віднайдено. Можливо, намір вченого не був реалізований через пораду М. Грушевського “зачекати до виходу 2-ої половини, що вже друкується”²⁸.

Як і для решти галицьких учнів М. Грушевського, сильним поштовхом для І. Крип'якевича вдатися до всебічного осмислення наукової спадщини вчителя стала його передчасна смерть у 1934 р. При цьому відзначимо, що саме І. Крип'якевич чи не найбільше серед представників львівської школи долучився до розбудови меморіальної грушевськіани. Так, невдовзі після одержання сумної звістки з Кисловодська одним із перших пам'ять свого довголітнього голови на спеціальному засіданні 8 грудня вшанувало Наукове товариство ім. Шевченка. На ньому головну доповідь про М. Грушевського як історика виголосив І. Крип'якевич. Справедливо зазначивши, що надто складно узагальнити фундаментальний внесок учителя в українську історіографію без проведення попередніх ґрунтовних студій, він додав, що загальна кількість праць покійного перевищує 2 тис. назв. І. Крип'якевич також зауважив той факт, що існує велика кількість невідомих сучасникам його праць, із різних причин неопублікованих чи незакінчених, а також щоденники, мемуари та кореспонденція. Лише віднайшовши й опрацювавши ці джерела, ствердив промовець, можна братися за написання цілісної біографії видатного діяча. Наголосивши на дослідницькому таланті, послідовній критичності та небуденній ерудиції М. Грушевського, референт вказав на його внесок у вітчизняну історіографію передусім в аспекті створення цілісного синтезу українського минулого. Ствердивши, що “М. Грушевський був народовець”, І. Крип'якевич правильно зауважив прискіпливу увагу вченого до історії культурного, економічного та соціального життя українського народу.

Окреме місце у виступі доповідач відвів темі “Грушевський та Галичина”, відзначивши його небайдуже ставлення до земляків, внесок у розбудову українського життя на галицьких землях, намагання об'єднати роз'єднані кордонами українські землі. Не оминув він і феномена львівської наукової школи професора, вперше навівши реєстр її чільних представників. Загалом же, підсумував І. Крип'якевич, хоча

²⁶ Крип'якевич Р. Михайло Грушевський та Іван Крип'якевич... – Вип. 8. – С. 357–358.

²⁷ Там само. – С. 361.

²⁸ Там само. – С. 350.

деякі історичні концепції автора “Історії України-Руси” дещо застаріли, але “його праця буде довго не замінима. ... Він остане в пам'яті як великий організатор науки, що любив свій нарід, любив свою працю”²⁹. Головні тези виступу І. Крип’якевича було викладено в некролозі, надрукованому у “Хроніці НТШ”³⁰.

Виголошені під час Жалобної академії НТШ тези І. Крип’якевич конкретизував у першій повній ілюстрованій біографії М. Грушевського, виданням якої “Просвіта” вшанувала пам’ять свого почесного члена. Написана в популярному стилі, книга, утім, містила цілком серйозні наукові спостереження та виважені ґрунтовні оцінки, які підсумували багатолітню увагу автора до творчості свого вчителя. Йдучи за автобіографією М. Грушевського, його учень змалював родинне походження й молоді роки майбутнього історика. Найдетальніше біограф розповів про львівське двадцятиліття видатного вченого. Поряд із характеристикою наукової, організаційної і суспільно-політичної праці М. Грушевського на галицькому ґрунті І. Крип’якевич відкрив перед читачем маловідомі загалові обставини формування його Львівської школи, показав щирий демократизм професора, що “ніколи не шкодував свого дорогоцінного часу на балачки з «недопеченими» вченими”³¹. Біографічний стиль мали й сторінки книги, присвячені розгортанню науково-організаційної праці вченого у НТШ.

Далі, в такому ж інформаційно-оповідному стилі, автор ознайомив читача з діяльністю М. Грушевського на Наддніпрянщині на початку ХХ ст., зупинившись на його поневіряннях у часи Першої світової війни, змалював велич учителя на чолі відродженої держави, а згодом спробу налагодити наукову діяльність на еміґрації. Кредо всього життя видатного вченого І. Крип’якевич визначив як жертвоне служіння народу всіма можливими засобами. Цим, на його переконання, пояснюється й рееміґрація історика в 1924 р. Із подивом до масштабу виконаної праці та сумом щодо обставин життя М. Грушевського розповів І. Крип’якевич про останнє десятиліття вчителя.

Наприкінці книги автор докладніше зупинився на характеристиці внеску видатного вченого в українознавство. “Першою й найважливішою” заслугою вчителя називає дослідник створення повної історії українського народу, написаної на підставі оригінальної історичної схеми з первинним використанням віднайдених документів. Не меншим від наукового, вважає І. Крип’якевич, є національне значення історичних творів М. Грушевського, що “вказують українському народові путь, як йому йти в майбутнє”. Узагальнивши велич наукової, громадської та державницької праці вчителя, автор наголосив, що “ім’я першого Президента української держави збережеться в вічній пам’яті нашого народу”³². Попри виразно популярний стиль і щирі симпатії до вчителя, праця І. Крип’якевича була першою спробою комплексного

²⁹ Грушевський як учений. Жалібне Засідання в Науковім Т-ві ім. Шевченка. З приводу смерті Михайла Грушевського // Нова зоря. – 1934. – Ч. 95. – С. 5.

³⁰ Крип’якевич І. Михайло Грушевський / І. Крип’якевич // Хроніка НТШ. – 1935. – Т. 72. – С. 5–9.

³¹ Крип’якевич І. Михайло Грушевський. Життя і діяльність / І. Крип’якевич. – Львів, 1935. – С. 21–22.

³² Там само. – С. 57.

осмислення феномена Грушевського-науковця та громадсько-політичного діяча – саме на цьому наголошувала тогочасна критика³³.

Осмислюючи різнопланову спадщину вчителя, І. Крип'якевич за об'єкт обрав його науково-організаційну працю у львівський період. Фундаментальну студію, присвячену цій проблемі, вчений написав для 156-го тому “Записок НТШ”, сформованого в 1939 р., проте з огляду на початок Другої світової війни так і не надрукованого. Реконструюючи зміст цього тому, Олег Антонович встановив, що в ньому було заплановано опублікувати декілька цікавих матеріалів грушевськознавчого змісту, зокрема і статтю І. Крип'якевича “Історично-філософська секція НТШ під керівництвом М. Грушевського”³⁴. Вона вийшла вже в наш час у відновлених у Львові на зорі незалежності “Записках НТШ”³⁵.

Аналізуючи діяльність Історико-філософської секції НТШ під керівництвом М. Грушевського, І. Крип'якевич акцентував на неперевершеному таланті вченого як організатора наукової праці та відзначив, що його двадцятилітнє головування стало найпліднішим періодом в її історії. М. Грушевський, стверджує його учень, був не лише формальним головою секції, а й її справжнім лідером, що виголосив значну кількість рефератів, присвячених різним питанням, а також умів заохотити й інших, передусім своїх учнів, до наукової праці, не шкодуючи часу на консультації та редагування. Усе це збільшувало кількість охочих брати участь у роботі секції та формувало жваве зацікавлення її засіданнями з боку громадськості.

Важливим здобутком М. Грушевського вже не тільки як голови секції, але й усього НТШ, були зусилля щодо залучення українських інтелектуальних сил із Наддніпрянщини до праці в товаристві. Це інтенсифікувало діяльність науковця і зміцнило культурні зв'язки між українцями з різних земель. Важливим було спостереження І. Крип'якевича щодо значення Історико-філософської секції як осердя формування Львівської школи М. Грушевського. Дослідник показав, як учений поступово залучав своїх учнів до роботи в секції, даючи спочатку реферативно-рецензійні завдання, а згодом ставив перед ними й серйозніші дослідницько-пошукові цілі. Зауважимо, що це спостереження підтверджують і сучасні дослідження Львівської школи М. Грушевського³⁶.

Важлива риса праці І. Крип'якевича – використання значної кількості статистичного матеріалу, що не втратив свого значення й сьогодні. Із наведених таблиць дізнаємося про динаміку засідань секції і кількості виголошених на ній рефератів

³³ Х.: Крип'якевич І. Михайло Грушевський. Життя і діяльність. – Львів, 1935. – 28 с. // Життя і знання. – 1935. – Ч. 2(89). – С. 59; Книжечка про Михайла Грушевського // Рідна школа. – 1935. – Ч. 5. – С. 77.

³⁴ Антонович О. Про 156-й том “Записок Наукового Товариства імені Шевченка”, який не вийшов друком у 1939 році / О. Антонович // Записки НТШ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – Т. 222. – С. 430–431.

³⁵ Крип'якевич І. Історично-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894–1913 роках / І. Крип'якевич // Записки НТШ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – Т. 222. – С. 392–411.

³⁶ Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського (1894–1914 рр.) / В. Педич. – Івано-Франківськ, 1997. – С. 54–97.

за часів головування М. Грушевського, зокрема там містяться дані й про участь у її роботі самого голови. Цікавою є інформація про поділ прочитаних рефератів за галузями наукової спеціалізації, що орієнтує нас у напрямках діяльності секції та виявляє палітру творчих зацікавлень її членів. Далі автор охарактеризував видання секції, продемонстрував їх жанрову та тематичну різноманітність. Дізнаємося ми й про ініціативи М. Грушевського щодо утворення комісій Історико-філософської секції, його безпосередню участь у розгортанні роботи Археографічної та Статистичної комісій, здобутки останніх лягли в основу багатьох узагальнювальних праць. Наприкінці автор зупинився на участі представників секції в численних міжнародних наукових імпрезах. Загалом же праця І. Крип'якевича – це важливе джерело для реконструкції науково-організаційної діяльності М. Грушевського на терені НТШ, яке і сьогодні не втратило актуальності.

Підсумовуючи грушевськознавчі рефлексії І. Крип'якевича до вибуху Другої світової війни, насамперед звернемо увагу на її провідну рису, що, на нашу думку, є визначальною для духу всієї Львівської історичної школи М. Грушевського. Це – розуміння пріоритетності інтересів науки, втілене у відомому гаслі самого видатного вченого – *memini credere*, проголошеному ним на зорі наукової кар'єри та послідовно прищеплюваному в середовищі учнів. Це стало запорукою життєвості школи, успішності формування та подальшої трансформації її історіографічної традиції, можливості фахового зростання представників цього неформального об'єднання внаслідок принципового, але водночас толерантного зіткнення наукових позицій. Завдяки такому критичному духу школи історіографічні рефлексії І. Крип'якевича над спадщиною вчителя постають спробами інтелектуальної біографії, яким притаманне не стільки захоплення величиною досліджуваної постаті, скільки намагання показати її в контексті епохи, виявити та пояснити читачеві не лише видатні досягнення, але й нерідко прикрі прорахунки. Такий методологічний підхід І. Крип'якевича виявився надзвичайно плідним та пояснює тривалу популярність його історіографічних роздумів, що не втратили впливу й на сучасний грушевськознавчий дискурс.